

O NOUĂ PLĂCUȚĂ DE AUR GNOTICĂ DE LA DIERNA

În *ActaMN*, XI, 1974, p. 115—125, D. Benea și A. Șchiopu publicau un mormînt de la *Dierna* (Orșova), găsit într-un sicriu de plumb, mormînt care prin întregul său inventar (precum și prin specificitatea acestuia) se încadra în categoria celor gnostice. Piesa cea mai interesantă a inventarului funerar — o plăcuță de aur aparținînd seriei de amulete gnostice — a făcut obiectul unui studiu aparte, în care — reușindu-ne s-o descifrăm — analizăm implicațiile sale epigrafico-lingvistice și magico-religioase, văzînd în ea un produs tipic pentru credințele răspîndite în mediul comunităților iudaice (ori orientalo-semitice iudaizante) din provinciile Imperiului, în sec. III—IV e.n.¹

La scurt răstimp după apariția articolului nostru, în primăvara anului 1975, arheologul bucureștean Expectatus Bujor, venit într-o vizită la Cluj, ne-a prezentat spre o succintă examinare o nouă plăcuță de aur, aflată în săpăturile arheologice executate în 1968 la Orșova. I-am înapoiat piesa profesorului Bujor cu specificarea că, judecînd după prima impresie, este vorba tot de o plăcuță „magică”, gnostică, exprimîndu-ne totodată convingerea că un studiu aprofundat ar permite — poate — descifrarea inscripției ce-o acoperea, — inscripție aparent ininteligibilă la o primă tentativă de lectură. De altfel, E. Bujor ne informa că obiectul fusese arătat mai multor epigrafiști din țară, care nu s-au putut însă pronunța asupra felului scrierii și limbii pe care o consemna.

Spre surprinderea noastră, a doua zi după plecarea profesorului E. Bujor, colegul clujan Gh. Lazarovici ne-a înmînat plăcuța în discuție, pe care E. Bujor i-o lăsase cu indicația de-a ne-o preda „spre descifrare și publicare”. Mulțumim și pe această cale arheologului de la București pentru gestul de încredere și de rară curtoazie manifestat față de noi.

Știînd că din colectivul de săpături arheologice de la Orșova, din 1968, făcuseră parte și prof. A. Bodor și cercetătoarea I. Winkler, am socotit de bine a cere și încuviințarea lor pentru a ne ocupa de plăcuță. Atît pentru aprobarea obținută, cît și pentru unele amănunte privitoare la descoperire, le aducem sincere mulțumiri. Din informațiile primite rezultă că micul obiect de aur a apărut în secțiunea J/1968, trasată în curtea vechiului local al liceului „Șt. Plavăț”, la circa 60—80 cm adîncime, în cadrul unui complex arheologic ce a fost definit ca aparținînd unui „atelier”. Din clădirea secționată (ale cărei ziduri se pierdeau sub incinta liceului) a apărut o impresionantă cantitate de ceramică, aparținînd celor mai felurite tipuri de vase, o sumedenie de obiecte, zgură și scorii de fier, creuzete de topit metale și pastă sticloasă, multe perle din pastă vitroasă, bulgărași și rulouri de *plumb* etc.

Piesa ce ne reține atenția a fost aflată *strîns rulată* în formă de *mic sul*, — aidoma deci cu situația în care se știe că a apărut majoritatea acelor *defixionum tabellae* („Fluchtafeln”, „tablettes d'imprécation”) cunoscute în literatura de specialitate². Derularea ei a făcut-o prof. E. Bujor.

¹ N. Vlassa, *Interpretarea plăcuței de aur de la Dierna*, în *ActaMN*, XI, 1974, p. 125—141.

² Pentru a nu lungi trimiterile, vezi *ActaMN*, XI, 1974, p. 117—118, 122—123, 125—126, cu bibliografia. Tot *rulată* s-a aflat și prima plăcuță de aur de la Dierna (*ibidem*, p. 117). Un exemplu concludent la Aquincum, cf. *ArchÉrt*, ser. III, vol. II, 1942, p. 218, pl. XXVII/2—3.

Plăcuță de aur de formă dreptunghiulară (fig. 1—1 a), cu colțurile ușor rotunjite, măsurând $7,1 \times 2,4$ cm. Grosimea foliei din care a fost tăiată: 0,2 mm. Întreaga ei suprafață e acoperită de sute de mărunte încrețituri — datorate rulării și, apoi, derulării — înconfundabile însă cu *semnele grafice* gravate pe ea. Cît privește aceste semne grafice, ele au fost executate cu vârful unui instrument fin și ascuțit: ac de fier ori bronz. Incizarea lor e relativ adîncă, aproape străpungînd folia subțire de aur. Datorită maleabilității foliei — aurul e de 24 #, extrem de pur deci — *ductus*-ul fiecărui semn grafic e perfect vizibil, în relief, pe dosul plăcuței, sub forma unei „imagini în oglindă” a semnului respectiv.

Pentru a termina cu observațiile de ordin „tehnic”, notăm că suportul metalic a prezentat scribului o oarecare rezistență la scriere, ceea ce s-a repercutat fie printr-o formă mai „colțuroasă” a unora dintre glife, fie că i-a necesitat o mai accentuată apăsare — deci o mai adîncă gravare — a semnelor care cereau un *ductus* rotunjit. Judecînd din faptul că reproducem piesa mărită de $4\frac{1}{2}$ ori (vezi fig. 1—1 a), deci că media înălțimii semnelor nu depășește, pe original, 3 mm (citirea necesitînd practic folosirea lupei), gravarea textului apare drept o adevărată virtuozitate grafică a celui ce l-a scris.

•

Mărturisim că, de la bun început, ne-a fost clar caracterul plesei de care ne ocupăm: plăcuță magică, gnostică. Existența cîtorva glife ce îmbinau aspectul de *litere* (sau cuvinte) cu cel de *semne magice* ne-a orientat din prima clipă spre domeniul bibliografic prin a cărui consultare se putea spera descifrarea textului: „plăcuțele de blestem”, papyrii magiei greco-egiptene, amuletele egipteano-semito-greco-gnostice și gnostico-paleocreștine, plăcuțele (de plumb, cupru, argint și aur) cu texte de descîntec ori exorcizare etc.⁸

Inscripția plăcuței de aur de la Dierna se dispune în trei „cîmpuri” verticale, despărțite de spații lăsate libere, mai înguste (între „cîmpul” I și II) ori mai largi (între „cîmpul” II și III). Chiar și o superficială examinare arată că primele două „cîmpuri” (mai exact: „cîmpul” I) prezintă semne — mai precis: și semne — identice cu literele majuscule ale alfabetului grec. Această constatare, precum și neta deosebire față de grafia glifelor celor

⁸ În afara lucrărilor ce au fost citate la locul indicat în nota 2, vezi, cu titlu de bibliografie generală: *ActaMN*, XI, 1974, p. 125, sqq., notele 51—85; K. Preisendanz, *Die griechischen und lateinischen Zaubertafeln*, în *Arch. f. Pap.*, IX, 1930, p. 119 sqq.; Idem, *Papyri graecae magicae*, Leipzig, 1928—1940 (trei volume, ultimul neapărut); C. Bonner, *Studies in magical Amulets*, University of Michigan Studies, Humanistic Series, XLIX, 1950; H. Bonnet, *Reallexicon der ägyptischen Religionsgeschichte*, Berlin, 1952; F. L. Griffith—H. Thompson, *The Demotic Magical Papyrus of London and Leiden*, Londra, 1904—1909 (trei volume); *DACL*, V, 1, 1922, col. 33—39, s.v. *Enchantement*; *ibidem*, col. 964—978, s.v. *Exorcisme, exorciste*; *ibidem*, I, 1, 1924, col. 747 sqq., mai ales col. 752, s.v. *Afrique (langues parlées en)*; *RE*, IV, 2, col. 2010—2012 și *RE*, Suppl. III, col. 267—322, s.v. *Daimon*; *RE*, IV, 2, col. 2373—2377, s.v. *Defixio*; *RE*, Suppl. IV, col. 454—456, mai ales col. 456 (cu bibliografia), s.v. *Exsecratio*; *RE*, VI, 2, col. 2771—2773, s.v. *Fluch*; *RE*, Suppl. VII, col. 202—204, s.v. *Fluchtafel*; Mangenot, *Démonologie*, în *Dict. théol. cathol.*, IV, Paris, 1911, 321—409; Smit, *De Daemoniacis in historia evangelica*, Roma, 1913; *IG*, vol. III, pars III Appendix: *Inscriptiones Atticae aetatis Romanae*, pars III Appendix: R. Wuensch, *Defixionum tabellae* (mai ales „Praefatio”, p. I—XXXII), Berlin, 1897; *DACL*, VIII, 1, 1928, col. 1—254, s.v. *Judaïsme*; *ibidem*, XI, 2, 1934, col. 2557—2608, s.v. *Monteverde*; *ibidem*, I, 1, 1924, col. 127—155, s.v. *Abrasax*; *ibidem*, col. 240—265, s.v. *Acclamations*; *ibidem*, col. 479 sqq., s.v. *Ad sanctos*; *ibidem*, col. 527—535, s.v. *Adjuration*; *ibidem*, I, 2, 1924, col. 1784—1860, s.v. *Amulettes* (cu o bogată bibliografie, vezi col. 1856—1860); *ibidem*, col. 2080—2161, s.v. *Anges*; *RE*, IX, 1, col. 698—721, s.v. *Iao*; *ibidem*, col. 444—450, s.v. „Υψιστος”; *DA*, III, 2, 1904, p. 1494—1521, s.v. *Magia*; *DACL*, VII, 2, 1927, col. 2153—2156, s.v. *Jao*; A. Delatte, *Études sur la magie grecque*, în *Musée belge*, XVIII, 1914; D. Wortmann, *Neue magische Texte*, în *BJ*, 168, 1968, p. 56—111; R. Wunsch, *Antike Fluchtafel*, în seria *Kleine Texte für theologische Vorlesungen und Übungen*, Bonn, 1907.

patru rinduri din „cîmpul” III (cel din dreapta plăcuței), ne-au făcut să bănuim că *limba* în care a fost redactat textul „cîmpurilor” I–II este *greaca*.

După aceste preliminarii să încercăm a desluși sensul și semnificația „cîmpului” I:

În r. 1 se vede, fără nici un dubiu de lectură, un ω (executat destul de unghiular, din pricina gravării pe metal, amintind deci de grafia unui „W”) și un I.

În r. 2 se repetă, de patru ori și cu un *ductus* inconfundabil, litera Y.

Rîndul 3 al primului „cîmp” nu ridică, nici el, dificultăți deosebite de lectură. De la stînga la dreapta citim: I, Y (asemănător ca grafie celor din r. 2), semnul Δ (A + Δ în ligatură), N și A.

Înainte de-a trece la analiza unicului semn din r. 4 să ne oprim o clipă la primele trei rînduri ale „cîmpului” I, încercînd o explicare a sensului lor.

Dat fiind marelă număr de *vocale* din aceste rînduri (ω și I în r. 1; de patru ori Y în r. 2; I, Y și A în r. 3), ne-am putea gîndi, în primul moment, la un simplu joc de „isopsephie”, deci la acele grupaje de *vocale magice* care — corelate cu valori cifrice, cu valori de „sunete muzicale emise de planete” ori cu abrevierile unor *nomina sacra* — au jucat un rol considerabil în gematria și, în general, în magia semito-greco-gnostică⁴. Unei atare interpretări i se opun însă consoanele din r. 3, mai precis Δ (din ligatura A + Δ) și N.

Mult mai firesc ni se pare ca ω din r. 1 să fie o simplă interjecție (ω), cu sensul de *o!*, *oh!*, *vai!*, de tipul ω μοι, ω μοι sau chiar ω ι — în cazul că ω i s-a substituit unui o (fenomen cu totul frecvent în categoria de monumente epigrafice și paleografice de care se leagă și plăcuța noastră: tăblițele magice, papyrii magici, gemele gnostice, a căror gramatică și ortografie lasă mai întotdeauna de dorit!).

În această din urmă ipoteză ω ι ar corespunde deci cu *o!*, interjecție marcînd durerea, suferința (*ah!*, *vai!*), uzitată ori singură ori în combinații de tipul: ω ι μοι, ω ι μοι, ω ι μοι, ω ι ϵ γώ, ω ι με, ω ι ϵ με, ω οι, ω οιοι etc.⁵ Într-un cuvînt, fie că citim ω ι, fie numai ω , sensul rîndului 1 este: *ah!*, *vai!*

Cum am văzut mai sus, în r. 2 avem, repetată de patru ori, litera Y. Ca atare vocabula onomatopeică $\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}$ ($\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}$?) e înregistrată în tezaurul lexical grec⁶, ce-i drept ca un cuvînt rar, marcînd un sunet de „adulmecare” sau unul consemnînd grafic *plînsul* — hohotul de plîns —, sens în care pare a-și fi avut rostul și pe plăcuța de la Dierna. Considerînd că, în rîndul 1, ω e de înțeles singur drept interjecție, citirea primelor două rînduri ar putea fi făcută și⁷ astfel: ω l(-)/ $\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}$. În acest caz în $\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}$ avem binecunoscuta interjecție $\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}$, prelungit pronunțată, cu un sens ce s-ar putea reda în românește printr-un *vai-ai-ai!* sau *ai-ai-ai!*

Să trecem la r. 3: el debutează prin $\acute{\iota}\acute{\upsilon}$, interjecție de durere mai sus discutată, mai exact *strigăt de durere*⁸, cu sensul de *vai!* Vocabula $\acute{\iota}\acute{\upsilon}$ face parte din aceeași familie de cuvinte cu substantivul $\acute{\iota}\nu\gamma\eta$ („strigăt de durere”, „lamentare”) și cu verbul $\acute{\iota}\acute{\upsilon}\zeta\omega$ („a da un țipăt

⁴ Vezi *DACL*, VII, 2, 1927, col. 1603–1606, s.v. *Isopséphie*; *ibidem*, VII, 1, 1926, col. 629–631, s.v. *Inscriptions grecques chrétiennes*; *DA*, III, 2, 1904, p. 1513–1514, s.v. *Magia*; *DACL*, I, 1, 1924, col. 1268–1288, s.v. *Alphabet vocalique des gnostiques*; *ibidem*, I, 2, 1924, col. 2153 sqq., s.v. *Anges*; J. Marquès-Rivière, *Amulettes, talismans et pantacles*, Paris, 1938, p. 117–120; A. Delatte–Ph. Derchain, *Les intailles magiques gréco-égyptiennes*, Paris, 1964, *passim* (listă completă la p. 361); V. Gardthausen, *Griechische palaeographie*, ed. II-a, vol. 2, Leipzig, 1913, p. 307 sqq.; *DACL*, III, 1, 1913, col. 1341–1353, s.v. *Chiffre de la Bête*.

⁵ Vezi, pentru toate aceste interjecții, A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1950, s.v. *Vezi* — tot cu sensul de *ah!*, *vai!*, *vai-vai!* — și interjecțiile de tipul $\acute{\iota}\acute{\omega}$, $\acute{\iota}\acute{\omega}$ $\acute{\iota}\acute{\omega}$, $\acute{\iota}\acute{\omega}$ $\acute{\omega}$.

⁶ *TGL*, s.v.

⁷ A. Bailly, *op. cit.*, s.v.

⁸ *Ibidem*.

ascuțit", „a da un țipăt plîngăreț", „a se lamenta") și nu ni se pare străină nici de numele capintorturei⁹ (sau capintorsurei — *Iynx torquilla*¹⁰), pasăre mică ce emite țipete plîngărețe (un soi de „î — ü" „î — ü"), și care în greacă se cheama Ιυνξ.¹¹

Ne-am oprit asupra acestui ultim cuvînt mai cu seamă datorită faptului că pasărea respectivă a jucat un rol aparte în practicile magice ale antichității, obișnuindu-se *crucificarea* ei, tocmai spre a emite țipetele-i plîngărețe despre care se credea că au darul de-a atrage „duhurile". De altfel, aici rezidă și explicația pentru extrapolarea sensului lui Ιυνξ, care pri-mește și înțelesul de „forță magică", „vrăjitorie"¹².

Continuînd citirea rîndului 3 avem, cum am văzut în precedență, $\Delta (= A + \Delta)$, N, A. Datorită în parte și celor ce vor rezulta la descifrarea rîndului 4, ni se pare mai mult decît probabil că avem de-a face aici, în r. 3, cu una dintre *ipostazele* numelui divinității supreme a iudeilor, Yahve, anume cu Ad(o)na(i), 'Aδ(ω)να(ι), cu sensul de „Domnul". Ne mulțumim numai a înregistra lectura, întrucît discutarea în amănunt a acestel — și a altor — variante grafice și de fonetizare ale tetragramei „sfinte" YHWH am făcut-o, cu prisosință, la analiza primei plăcuțe gnostice apărute la Dierna¹³.

Singurul „semn" al rîndului 4 este \square . Interpretării sale i s-a dedicat o întreagă literatură, ajungîndu-se la concluzia că originea lui e sigur *egipteand*, în sensul că nașterea și folosirea sa inițială au loc în cadrul comunităților iudeo-elenistice din Egipt. Traube¹⁴ vede în el o formă decripto-prescurtare a numelui divinității supreme — Yahve, Iao —, semnul ca atare fiind întilnit în mai multe variante grafice: \square , \square , \square , \square , \oplus , \otimes etc. Cert este faptul că folosirea lui nu se limitează, de la un moment dat, numai la produsele paleo- și epigrafice ale *iudeilor* alexandriini, ci se generalizează în diaspora *semitică* orientală, în Siria (mai ales), în ținuturile vest și sud-arabice preislamice, iar aceleași elemente „semito-greco-gnostice" vehiculează apoi întrebuintarea semnului respectiv și în alte provincii ale Imperiului, unde îl găsim, cu precădere, pe amulete, geme, talismane și „plăcuțe magice"¹⁵.

Două sînt variantele de sens în care semnul \square apare pe categoriile de produse „magice" mai sus înșirate: însemnînd, cel mai adesea, *ὄνομα* (= numele), de multe ori cu precizarea *μέγα* \square (= Marele Nume), iar în cîteva cazuri cu sensul de *θεός* (= Dumnezeu).¹⁶ De altfel, dată fiind speculația esoterică în care iudeo-gnosticismul a învăluit *numele* (ascuns, tănuț, nepronunțabil direct și interzis a fi scris ca atare) al lui Yahve, cele două sensuri — *ὄνομα* și *θεός* — ale semnului \square au devenit, așa zicînd, „intersanjabile". Ipoteza de „Numele", „Marele Nume" (*Šem*, *Šem-hamephoraš*) a jucat un rol cu totul deosebit printre *tabu*-urile

⁹ Vezi *DER*, vol. I, București, 1962, p. 507, s.v.

¹⁰ Vezi Forcellini, *Totius latinitatis lexicon*, vol. III, 1865, p. 660, s.v. *ynx*.

¹¹ A. Bailly, *op. cit.*, s.v.

¹² *Ibidem*.

¹³ *ActaMN*, XI, 1974, p. 126—130.

¹⁴ *Nomina sacra*, în *Quellen und Untersuchungen zur latein. Philologie des Mittelalters*, vol. II, München, 1907, p. 47.

¹⁵ Vezi, cu simplu titlu de exemplificare, A. Delatte—Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 318, nr. 463; p. 319, nr. 465; M. K. Kubinyi, în *ArchÉrt*, ser. III, vol. VII—VIII—IX, 1946—1947—1948, p. 276—277, pl. XXXVIII; A. Sz. Burger, în *ActaArchBp*, XVIII, 1966, p. 197, fig. 86 și p. 208, fig. 101/114, 2.

¹⁶ Întreaga discuție și argumentație, cu bibliografia respectivă, în *RE*, IX, 1, s.v. *Iao*, col. 698—721, mai ales col. 718—720.

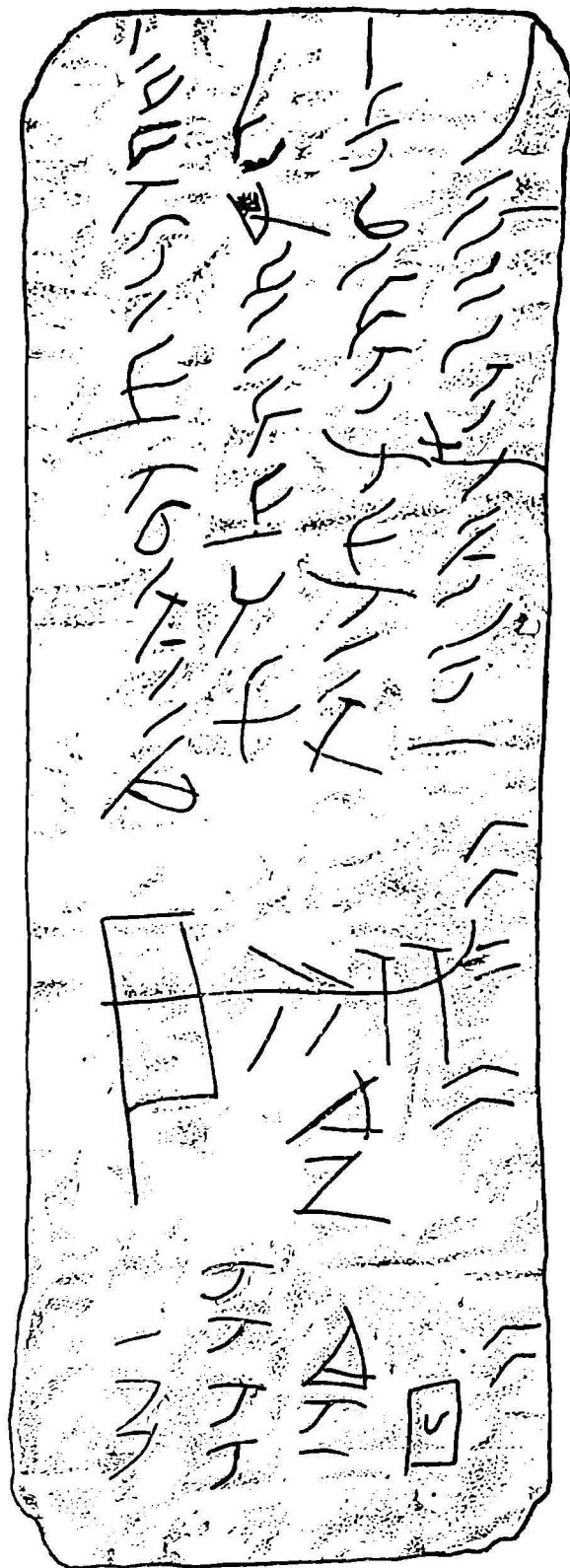

Fig. 1 — 1 a — Noua plăcuță magică de la Dierna. Mărită de 4,5 x.

institute în jurul tetragramei YHWH, forța ocultă a *nomen*-ului fiind considerată, în practică, drept substituirea însăși a esenței divinității supreme¹⁷.

Ocupându-se de textul unui papyrus magic de la Leyden (Pap. Lugd. J. 395), Dieterich¹⁸ analizează exemplele de substituire $\delta\nu\omicron\mu\alpha$ — $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$, ajungând, în mod firesc, la concluzia că în toate cazurile când semnul $\overline{\square}$ sau $\overline{\square}$ are înțelesul de $\delta\nu\omicron\mu\alpha$ este vorba, de fapt, de *numele Domnului*, al lui Yahve — Iao deci.

Aceeași „dublă funcționalitate” („Nume” = Dumnezeu; în cazul dat Yahve!) pentru semnul $\overline{\square}$ o constată Jacob¹⁹ în cazul folosirii lui în papyrii consemnând „mărturisirea de păcătuire” a Marelui Preot iudeu. În fine, uzitarea paleografică — pentru prescurtarea unor *nomina sacra* — a semnului $\overline{\square}$ o consemnează și manualul lui V. Gardthausen²⁰ și dicționarul papyrologic al lui Preisigke²¹.

Revenind la plăcuța noastră de aur, socotim că înțelesul semnului $\overline{\square}$ din r. 4 al „cîmpului” I este, fără echivoc, cel de $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ (subînțelegîndu-se, implicit, că-i vorba de Yahve — Iao), — cu atît mai virtos cu cît în rîndul precedent (r. 3) avusesem deja $\Lambda\delta(\omega)\nu\alpha(\iota)$ (= „Domnul”). În sprijinul aceleiași constatări vine și observația de amănunt că respectiva glifă nu e redată cu un punct ori cu un mic cerculeț în mijloc, ca îndeobște atunci cînd sensul ei e $\delta\nu\omicron\mu\alpha$ (mai exact: și $\delta\nu\omicron\mu\alpha$!), ci astfel (vezi fig. 1 — 1 a), de parcă scribul ar fi atras în mod deliberat atenția asupra mărunțului ς final înscris în „careul magic” și cerînd — în greacă — lectura $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$.

Astfel, transliterarea în românește a celor patru rînduri ale „cîmpului” I devine:

Oh! A(-)

i-ai-ai!

Vai! Doamne,

Dumnezeule!

Șirul de interjecții-onomatopei de durere, precum și dubla invocare a divinității supreme, conferă textului „cîmpului” I caracterul unei lamentații incantatorii, după tipul și a altor „preambuluri” de invocații magice și — cum o vom vedea după analiza „cîmpului” II al inscripției — după modelul unor „lamentări” specifice anumitor versete din diverse capitole ale Vechiului Testament.

Să trecem la „cîmpul” II al inscripției plăcuței de la Dierna, „cîmp” ce are, ca atare, numai două „rînduri”:

¹⁷ Vezi discuția în *ActaMN*, XI, 1974, p. 128—129, cu trimiteri la lucrările de referință ale lui Deissmann, Blau, Hitzig, Baudissin, Franck. Vezi și L. Arnaud, *L'exorcisme gnostique par le „Grand Nom”*, în *Échos d'Orient*, XVI, 1913, p. 123—133.

¹⁸ A. Dieterich, *Abraxas. Studien zur Religionsgeschichte des Spätern Alterthums*, Leipzig, 1891, Apendice, 172, 10; 194, 8; 194, 19; 195, 4; 197, 13; 198, 8; 198, 12; 203, 22; 204, 7; 204, 25. Vezi și *RE*, IX, 1, col. 719—720.

¹⁹ *Im Namen Gottes*, Berlin, 1903, nota de la p. 176.

²⁰ *Op. cit.*, p. 329. Vezi și *RE*, Suppl. IV, s.v. *Geheimschrift*, col. 518.

²¹ Fr. Preisigke, *Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden*, vol. I, Berlin, 1925, col. 670 sqq., s.v. $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ și vol. II, Berlin, 1927, col. 183 sqq., s.v. $\delta\nu\omicron\mu\alpha$.

În r. 1 avem o glifă constând din două pătrățele alăturate, , prevăzute în plus, înspre stînga (deci către „cîmpul” I) cu o linie-prelungire: .

Or, știut este că semnul sau este tipic și specific pentru consemnarea paleografică a formei de „dual” (cu funcție de *plural*!) a semnului , în cazul cînd acesta (sau) are sensul de θεός.²² Implicit, apariția sa în r. 1 al „cîmpului” II confirmă justetea dezlegării ce-am propus-o pentru r. 4 al „cîmpului” I, dîndu-ne totodată înțelesul rîndului 1 din „cîmpul” II: θεοι (= „zeilor”, la vocativ).

Cît privește linia prin care glifa ce-o discutăm se prelungește spre stînga () , rolul ei este de asemenea bine cunoscut în paleografia papyrologică, marcînd sau *prescurtarea* unor *nomina sacra* („Abkürzungsstrich” — ca variantă a cazurilor , , , etc.)²³ sau avînd și rolul de „semn de legătură” („Verbindungsstrich”)²⁴. În orice caz, în r. 1 al „cîmpului” II ambele sale „funcționalități” se justifică pe deplin, constituînd — cum o vom vedea mai departe — prescurtarea unui „nume sfînt”, iar „cîmpul” II, în totalitatea lui, e de citit și de înțeles în *continuarea* „cîmpului” precedent.

Ajungem la marele și, de altfel, unicul semn al rîndului 2 din „cîmpul” II, semn plasat în sens vertical, o glifă „magică” prin excelență. Credem a nu greși văzînd în ea un fel de „monogramă ornamentală” a ligaturii Y + Ψ, putînd da — lucru într-un fel *cerut* și de dezlegările anterioare — lectura Ωψ(ιστοι) (= „preainalți”).

Unei atare lecturi i s-ar subsuma întregul sens, de lamentație invocatorie, dedus din „cîmpul” I și din r. 1 al „cîmpului” II, nemaivorbind de faptul că apelativul “Υψιστος are — cum este știut — cea mai largă aplicare tocmai pentru Yahve — Iao, în ipostaza de „preainaltă, preamare, divinitate celestă”, „domn al oștirilor cerești” etc.²⁵ În acest sens sînt concludente epitetul de οὐράνιος, μέγιστος²⁶, pe care divinitatea supremă le mai poartă pe lingă Ωψιστος, ca să nu mai vorbim de o serie de „tăblițe de blestem” nord-africane în care proferările imprecatorii se fac *per deum* ...*altissimum* Iao²⁷. În sfîrșit, merită amintit și faptul că textul l’*ulgatei* redă, în mod curent, pe Ωψιστος prin *altissimus*.

Cît privește forma bizară, ornamentală, pe care ligatura Y + Ψ o îmbracă, ni se pare a surprinde în ea tentativa scribului-magician de a-i conferi aspectul bine-cunoscutului simbol al „candelabrului” (cu șapte sau mai multe brațe), sprijinit pe un mic suport, practic cea mai răspîndită reprezentare „epigrafică” pe toate categoriile de inscripții produse pe întregul cuprins al *diasporei* antice, însemn ce apare, adeseori, și pe obiecte gnostice, iar cîteodată chiar pe piese paleocreștine,²⁸ în acest din urmă caz simbolul „candelabrului” contaminîndu-se îndeobște cu cel al „frunzei de palmier”²⁹. În cazul dat, cele opt (sau chiar nouă!) brațe ale „candelabrului”-monogramă ne fac să ne gîndim, mai de grabă, la o *menorah* rituală, decît la mai obișnuitul — și mai adeseori reprezentatul — candelabru cu șapte brațe.

²² RE, IX, 1, col. 719; V. Gardthausen, *op. cit.*, p. 329.

²³ RE, IX, 1, col. 719; V. Gardthausen, *op. cit.*, p. 322.

²⁴ V. Gardthausen, *op. cit.*, p. 407.

²⁵ Vezi întreaga discuție și bibliografia de bază în RE, IX, 1, col. 444—450, s.v. “Υψιστος.

²⁶ *Ibidem*, col. 445—446.

²⁷ Audollent, *Defixionum tabellae*, Paris, 1904, nr. 490 sqq.

²⁸ DACL, III, 1, 1913, col. 215—220, s.v. *Chandelier à sept branches*; *ibidem*, VIII, 1, 1928, s.v. *Lampes*, col. 1164—1166; *ibidem*, col. 191 sqq., s.v. *Judaïsme*; *ibidem*, I, 2, 1924, col. 2212—2213, s.v. *Anneaux*; *ibidem*, XI, 2, 1934, s.v. *Monteverde*, col. 2568 sqq.

²⁹ *Ibidem*, XIII, 1, 1937, col. 947 sqq., s.v. *Palme, palmier*. Vezi și J. și L. Robert, în REG, LXXVIII, 1965, p. 86, respectiv 188, nr. 476.

Ținând seama de complicatul sistem de *corelări magice*, atât de propriu esoterismului iudeo-gnostic³⁰, nu trebuie uitat nici faptul că simbolul „candelabrului” (ca atare transfigurare a străvechiului simbol chaldean al „copacului vieții”) se leagă tocmai de attributele plurimorfe, planetar-angelologice, ale divinității supreme — justificînd cu atât mai virtos semnificația ce-o presupuneam pentru semnul rîndului 2 din „cîmpul” II.

Să încercăm deci a da o lectură integrală primelor două „cîmpuri” ale inscripției de pe plăcuța de aur de la Dierna:

Ω l(-)	Θεοι
ύύύ	ὁψ(ιστοι)
lú 'Aδ(ω)να(ι)	
Θεός	
Oh! A(-)	Zeilor
i-ai-ai!	Preaînălți!
Vai! Doamne,	
Dumnezeule!	

Textului românesc îi mai adăugăm doar precizarea — ce reiasă, de altfel, din comentariul mai sus făcut — că *toate* apelativele se adresează aceleiași divinități supreme (Yahve — Iao), în feluritele-i ipostaze ori „atribuții”.

*

Urmează să mai explicăm sensul și semnificația grupajului de cîte două semne unghiulare, ≧, ce se repetă de trei ori pe plăcuță: în stînga, jos, la „cîmpul” I; în stînga, jos, la „cîmpul” II; în stînga, jos, la „cîmpul” III. Izolata și simetrica dispunere a celor trei grupaje de glife făcea, de la început, improbabilă interpretarea lor drept „litere” ori „cuvinte”. Sintem convinși că în cazul dat avem de-a face cu o rarissimă uzitare *epigrafică* a unui binecunoscut semn *paleografic* de lecțiune, folosit mai cu seamă în textele papyrologice, anume cu acele „Anführungszeichen” ce clarifică *interpretarea ce trebuiește dată textului pe lingă care sînt puse*.

Or, știut este că respectivele „Anführungszeichen” [constituind, atât prin forma (≧), cît și prin funcția lor, precursorile *ghilimelelor* de mai târziu!] *se plasau întotdeauna în stînga, jos, față de textul pe care-l lămureau*; mai mult, se știe că textele prevăzute cu acest semn de lecțiune trebuiau înțelese drept *citare, comentarii ori parafrazări* din, respectiv la Vechiul Testament sau alte „scrieri sfînte”³¹. Exemplele paleografico-papyrologice ce se invocă în acest sens se referă, într-adevăr, la scrieri ce au un asemenea caracter, indiferent că-i vorba de „texte sfînte” canonizate sau apocrife. În fine, aceleași semne (≧) se mai foloseau citeodată și pentru a atrage atenția cititorului că în textul pe lingă care stau s-au folosit — din pricina insuficienței de spațiu ori din alte motive — *diverse prescurtări*³².

Astfel stînd lucrurile, ni se pare evident că scribul plăcuței noastre a ținut să atragă atenția asupra caracterului *ieșit din comun* al textului celor trei „cîmpuri” ale inscripției.

³⁰ Vezi pentru acesta *ActaMN*, XI, 1974, p. 132—134.

³¹ V. Gardthausen, *op. cit.*, p. 406.

³² *Ibidem*.

Rămânând, deocamdată, numai la primele două „cîmpuri” — deja analizate — transcrierea și transliterarea lor îmbracă deci forma :

Ω Ι(-)	Θεοι
ὠὠὠ	ὠψ(ιστοι)
Ιὸ 'Αδ(ω)να(ι)	➤
Θεός	
➤	
„Oh ! Α(-)	Zeilor
i-ai-ai !	Preaînălți !
Vai ! Doamne,	
Dumnezeule !	

Se întâmplă însă ca acest „preambul” lamentator-invocatoriu al inscripției să prezinte simptomatice asemănări de concepție și formulare cu anumite versete din „Profeți”, din „Cartea lui Iov”, din „Plîngerile lui Ieremia” și — mai ales — din „Psalmi”³³, confirmînd pe deplin supozițiile formulate mai sus privitor la caracterul și „sursa de inspirație” a textului din primele două „cîmpuri”. Evident, nu putem vorbi de o identitate perfectă cu un verset anume, ci de o parafrază a unui *tip de verset* întîlnit, cu mici variante, în mai multe părți ale Vechiului Testament. Ca atare, ne semnificativele deosebiri se pot datora și faptului că scribul va fi avut în minte, drept „model” de parafrăzat, vreo variantă iudeo-gnostică a „scrierilor sfinte” — un text *semitic* deci, pe care și el îl „translitera” în greacă. Urmărirea exactă a „modelului inspirator” — text semitic, gnostic, poate apocrif, poate pierdut — depășește posibilitățile noastre de investigație.

Cît privește explicarea *motivării intime* a celor scrise în primele două „cîmpuri” ale inscripției, cu alte cuvinte : de ce a fost nevoie tocmai de un *asemenea text* ?, este o problemă căreia vom încerca a-i da răspuns numai după descifrarea și interpretarea „cîmpului” III.

•

Cum menționam încă de la început, cele patru rînduri ale „cîmpului” al III-lea diferă net de grafia primelor două „cîmpuri” ale inscripției. Este clar, totodată, că ele consemnează — într-o scriere al cărei caracter părea „enigmatic” — un text mai lung, dintr-a cărui descifrare se putea spera lămurirea mai îndeaproape a „funcționalității” exacte a tăbliței de aur, cu alte cuvinte : cărei *categorii* de „plăcuțe magice” îi aparține ? Relativ la această chestiune exista un singur indiciu : mica perforare, „înțepare”, a foliei de aur, perforare ce străpungea una dintre ultimele glife ale rîndului 2 din „cîmpul” III. Părea deci justificată presupunerea — ce, de altfel, s-a și adevărat — că avem de-a face cu o *defixionis tabella* — „plăcuță de blestem”³⁴.

După o serie de tatonări, în cursul cărora avusesem, la un moment dat, impresia că scrierea „cîmpului” III ar putea fi în greacă cursivă și ni se dăduse sugestia că ar fi vorba de palmyreană ori aramaică, a devenit limpede faptul că cele patru rînduri cu pricina sînt scrise — pur și simplu — în *latină cursivă*. Mai mult, a devenit clar că *ductus*-ul literelor „cîmpului” III este practic *identic* cu scrierea *tablelor cerate* de la Alburnus Maior³⁵, cîștigin-du-se astfel un prețios indiciu pentru datarea plăcuței de la Dierna.

³³ De pildă : 30, 3 ; 43, 3 ; 57, 7 ; 61, 2 ; 64, 2 ; 71, 19 ; 88, 2—3 ; 89, 7 ; 97, 9 ; 102, 2 ; 119, 169 ; 143, 1.

³⁴ Vezi *supra*, notele 2 și 3.

³⁵ *CIL*, III, partea a II-a, p. 921—966 ; I. I. Russu, *IDR*, vol. I, București, 1975, p. 165—256.

Anticipînd asupra celor ce se vor discuta în continuare, putem afirma că în textul „cîmpului” III nu există *literă* ori *ligatură* care să nu-și găsească analogii excelente în tablele cerate ale Daciei. În acest sens consultarea planșei cu formele literelor și ale ligaturilor din tablele de la Roșia Montană — planșă întocmită de C. Zangemeister³⁶ — este concludentă.

Încă înainte de-a analiza în amănunțime inscripția „cîmpului” III mai facem următoarele precizări: mai întîi ne-a reușit citirea primului cuvînt din r. 1; apoi am citit întregul rînd 4, mai exact *nomen*-ul și *cognomen*-ul din acest rînd; a urmat descifrarea celui de al doilea cuvînt din r. 1; după aceea ne-a reușit citirea primului și a celui de al doilea cuvînt din r. 2; în fine, ne mai aparține observația că antepenultima glifă din r. 2 (cea „străpunsă” cu acul!) este sigur un *f* și că ultimele două litere ale rîndului 3 sînt ...*ut*.

Ajunși în această fază ne-am trezit într-un impas, nemaireușindu-ne descifrarea celei de a doua „jumătăți” a rîndului 2 și a întregului rînd 3. În consecință, am cerut ajutorul colegului I. Piso, căruii îi aducem și pe această cale cele mai călduroase mulțumiri. Lui îi aparține, pe de-a-ntregul, descifrarea celui de al treilea și al patrulea cuvînt din r. 2 (ultimul cuvînt din r. 2 continuîndu-se și în r. 3!), precum și a următoarelor trei cuvinte din r. 3.

*

Trecînd la analiza „cîmpului” III reamintim cele mai sus spuse, anume că literele și ligaturile folosite își află perfecte analogii în deja citatul tabel întocmit de C. Zangemeister pentru scrierea tablelor cerate din Dacia³⁷. Textul latinesc al plăcuței de la Dierna prezintă trei categorii de semne grafice: a) *litere de sine stătătoare*; b) *ligaturi* și c) „*semiligaturi*”, prin care înțelegem apropierea strînsă — uneori chiar alipirea — a două sau mai multe semne grafice, fiecare semn păstrîndu-și însă forma și individualitatea.

R. 1: *D, e, m, o + n* (ligatură): *Demon*. În continuare: *i, m* (alipit spre stînga de *i*, deci o „semiligatură”), *u + n* (ligatură), *d* (fără „bucă” caracteristică!) + *i* (ligatură), *t + i* (ligatură), *e*: „îmunditie”, pentru *im(m)unditi(a)e*.

R. 2: *t + e + a* (dublă ligatură), *g* (alipit spre stînga de *a*, deci „semiligatură”), *i, t + e* (ligatură; „*t*” din *t + e* foarte apropiat, practic alipit spre stînga de *i*!): „te agite”, pentru *te agite(t)*. În continuare: *a* (alipit spre stînga de *e*, deci „semiligatură”)!, *e, l + i* (ligatură): *Aeli*. Mai departe: *f* (este litera care a fost „întepată” cu acul, mica perforare fiind perfect vizibilă!), *i, r* (mult apropiat, spre stînga, de *i*): „Fir”, mai exact *Fir(-)*.

R. 3: *m, e: me* (a doua silabă a numelui ce începe la finele rîndului 2, deci *Fir(-) / me*). În continuare: *s* (alipit spre stînga de *e*, deci „semiligatură”), *t + e* (ligatură): „Ste”, pentru *Ste(t)*. Mai departe: *s* (intersectînd ușor, spre stînga, pe *e* din cuvîntul precedent), *u, p + r + a* (dublă ligatură): *supra*. În continuare: *c + a + p* (dublă ligatură), *u, t* (aproape lipit, spre stînga, de *u*): *caput*.

R. 4: *i, u, l, i, a, e: Iuliae*. În continuare: *s* (intersectînd ușor, spre stînga, pe *e* din cuvîntul precedent), *u, r* (al cărui picior atinge, spre stînga, pe *u*), *i, l, l + a* (ligatură), *e: Surillae*. Cît privește semnul cruciform, alipit sus, la dreapta, de *S* din *Surillae*, îl vom discuta aparte, prilej a ne pronunța asupra faptului dacă el reprezintă cumva o *literă* ori are altă semnificație.

³⁶ *CIL*, III, partea a II-a, pl. A și p. 964—966. Vezi și I. I. Russu, *op. cit.*, p. 181.

³⁷ Vezi *supra*, n. 36.

Luind în considerare și semnul » plasat jos, în stînga „cîmpului” III, transcrierea sa este deci :

Demon im(m)unditi(a)e
te agite(t) Aeli Fir(-)
me(.) Ste(t) supra caput
Iuliae Surillae

»

iar transliterarea :

„Demonul spurcăciunii
să te tulbure³⁸, Aeli Fir-
me³⁹. Să stea deasupra capului
Iuliei Surilla (”)

Cîteva observații epigrafice și lingvistice : Cele patru rînduri ale „cîmpului” III sînt trasate cu o mînă sigură, am zice „exersată”, scrierea avînd o deplină cursivitate și chiar o oarecare eleganță. Semnele grafice marcînd una și aceeași literă pot prezenta mici și nesemnificative deosebiri — uneori chiar în cuprinsul aceluiași cuvînt — fenomen firesc în scrierea cursivă, în care, mult mai pregnant decît în cea cu litere capitale, transpar anumite „specificități” grafice strict individuale. În această ordine de idei atragem atenția asupra formei „elansate”, lejere, a literelor de la sfîrșit de rînd (*e*, la finele rîndului 1 ; *r*, la sfîrșitul rîndului 2 ; *t*, la sfîrșitul rîndului 3 și, mai ales, *e* de la finele rîndului 4), unde spațiul ce-i stătea la dispoziție i-a permis scribului executarea lor largă, „într-aripată”, nu ca în cazul cînd *aceleași* litere erau scrise în mijlocul rîndului⁴⁰.

Cît privește *limba* „cîmpului” III, ea este o latină de relativ bună calitate, prezentînd doar unele particularități a căror explicație rezidă — credem — nu atît în fenomene de ordin general, cît, mai ales, în originea etnică a scribului. Forma „*demon*” (pentru *daemon*) e cunoscută chiar în categoria de monumente căreia îi aparține și placheta de aur de la Dierna, anume într-o „plăcuță de blestem” cu text grecesc și latin de la Carthagina⁴¹. Înlocuirea lui *ae* prin *e*, suprimarea uneia dintre litere în cazul consoanei dublate [„*imunditie*” pentru *im(m)unditi(a)e*], căderea consoanei finale [„*agite*” pentru *agite(t)* și „*ste*” pentru *ste(t)*] sînt caracteristice — în epoca în care se încadrează și piesa noastră — mai ales pentru latina vorbită în Egipt în epoca romană imperială, ca și zonei nord-africane în general⁴². De altfel, aceste observații, corelate și cu cele făcute la analiza textului grecesc al plăcuței, precum și cu particularitățile sesizate la publicarea primei plăcuțe gnostice de la Dierna⁴³, ne întăresc în convingerea că în acest oraș din zona dunăreană a Daciei avem de-a face cu o comunitate semito-gnostică venită din Egiptul roman.

*

Cognomenul din r. 4 al „cîmpului” III merită să ne rețină o clipă atenția. Cum s-a văzut mai sus, am propus lectura *Surilla* („Siriana”), cerută de literele clare și neridicînd echivocuri, fiind vorba de un cognomen dintre cele mai răspîndite și mai banale (ca, de

³⁸ „Să te agite”, „să nu-ți dea pace”, „să te scuture”, „să te neliniștească”.

³⁹ Vocativul lui Aelius Firmus.

⁴⁰ Fenomenul își are corespondentul exact, tot la sfîrșit de rînduri, în tablele cerate ; vezi trimiterile de la n. 35, *passim*.

⁴¹ *CIL*, VIII, 12504 (Excito te *demon*...). Vezi și Buecheler, în *Rhein.Mus.*, XLI, p. 160 și R. Wuensch, *op. cit.*, p. XXV ; *DACL*, I, 1, 1924, col. 532.

⁴² Vezi discuția (și bibliografia) în *DACL*, I, 1, 1924, mai ales col. 752, s.v. *Afrique (langues parlées en)*.

⁴³ Vezi *ActaMN*, XI, 1974, p. 136.

altfel, și *Sura*, *Syra* !). Prezența sa (și a variantelor sale „masculine” : *Surus*, *Suriacus*, *Surillio*, *Syrus*) și la italici, celți, illiri, traci⁴⁴ — ca *praenomen* ori ca și *cognomen* — îl face doar susceptibil de a fi oriental⁴⁵.

În cazul dat însă lipsa celor *tria nomina*, ca și contextul general al plăcuței de aur, ne îndeamnă să înclinăm net în favoarea originii semito-orientale a Iuliei *Surilla*⁴⁶.

Rămîne să discutăm sensul micului semn cruciform alipit spre dreapta, sus, lingă *S* din *Surillae*. Dacă îl considerăm o literă, atunci pot intra în discuție: *e*⁴⁷, *t*, eventual *f*. Aceasta ar da lecturile: *Sev(e)rillae*, *Iturillae* (?), *Furillae* (?). Nu mai e cazul s-o spunem că toate trei lecturile ni se par forțate și artificioase !

Se întimplă însă ca, în ansamblul „practicilor magice” întovărășind executarea ca atare a inscripției, să se fi petrecut ceva ciudat, ieșit din comun, și cu prima literă a cognomenului celui alt personaj menționat în „cîmpul” III. Anume, *f* (*F*) din *Firmus* a fost „înțepat” (*defixio*), căci împotriva lui — a lui *Aelius Firmus* — trebuia să acționeze blestemul proferat în prima propozițiune din „cîmpul” III !

Astfel stînd lucrurile, existînd deci acest paralelism, bănuim că lingă *S* din cognomenul Iuliei *Surilla* (pentru care — cum o vom vedea — se face și se depune „plăcuța de blestem” !) nu este de văzut (și de citit !) o literă, ci un semn magic, simbolizînd chiar ceea ce și este: o cruce.

Încercînd o transpunere grafică pentru considerațiile de mai sus am ajunge la :

Demon im(m)unditi(a)e
te agite(t) Aeli F°ir(-)
me(.) Ste(t) supra caput
Iuliae S⁺urillae

➤

„Demonul spurcăciunii
să te tulbure, Aeli F°ir-
me. Să stea deasupra capului
Iuliei S⁺urilla (°) ”

•

Rămîne să încercăm a căuta o explicație — fie ea și ipotetică — pentru faptele concrete de viață ce au constituit imboldul ce a dus la confecționarea plăcuței de aur de la Dierna și au determinat ciudatul text al inscripției sale.

Că mica plachetă de metal prețios se înscrie în largă serie a „plăcuțelor de blestem” (cunoscute în zonele de limbă greacă încă din veacurile V—IV î.e.n., iar în cele de limbă latină încă din perioada timpurie republicană)⁴⁸ ni se pare a fi un lucru mai presus de discuție. Amintim doar constatarea de ordin general că uzitarea lor atinge maximum de intensitate, pe întregul cuprins al Imperiului, în perioada imperială romană, perpetuîndu-se pînă în antichitatea tîrzie și chiar în primele veacuri ale Evului Mediu. Ele nu-s specifice numai unui sau altui cult, existînd suficiente exemple de *defixionum tabellae* păgine, iudeo-gnostice, gnostice și chiar paleocreștine. Numărul descoperirilor de acest gen e în continuă creștere⁴⁹, iar sepa-

⁴⁴ I. I. Russu, în *AISC*, V, 1944—1948, p. 286; N. Gostar, în *Sargetia*, III, 1956, p. 63, n. 22 și în *SCIV*, XIII, 1, 1962, p. 128.

⁴⁵ I. I. Russu, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 178—179.

⁴⁶ Vezi, pentru *Surus*, *Sura*, și considerațiile lui S. Sanie în *ActaMN*, X, 1973, p. 166—167.

⁴⁷ Cu o formă atestată în tablele cerate, dar diferită de toți ceilalți *e* din plăcuță !

⁴⁸ R. Wuensch, *op. cit.*, *Praefatio*.

⁴⁹ Vezi *supra*, n. 3 și — ca un exemplu la îndemînă — *REG*, LXXI, 1958, p. 186.

rarea ca atare a propriu-ziselor „plăcuțe de blestem” de celelalte categorii de „plăcuțe magice” (incantații-invocări demonologice, vrăji de dragoste, texte de exorcizare, profesii de credință henoteist-esoterice ori cripto-creștine, texte de gematrie și de magie astrală, diverse amulete etc.) este adeseori — cum o remarcă L. Robert⁵⁰ — foarte greu de făcut.

Judecînd din cele cunoscute în exemple mai mult sau mai puțin asemănătoare, se pare că plăcuța noastră a fost confecționată în tentativa răzbunării, printr-un act magic, printr-o „blestemare”, *moartea* Iuliei Surilla. Expresia *Stet supra caput Iuliae Surillae* („Să stea deasupra capului Iuliei Surilla”) se referă, cu certitudine, la *ruloul plăcuței* ce urmă să fie depus în mormîntul defunctei, fixat probabil deasupra creștetului ei⁵¹. De altfel, este cunoscut că majoritatea covârșitoare a „plăcuțelor de blestem” cărora li se știe locul exact de descoperire provin din morminte ori de pe teritoriul unor cimitire, iar în cîteva cazuri se poate preciza și faptul că au fost fixate deasupra capului sau pe capul unor morți. Observația, corelată cu dese invocări ale unor divinități și dureri malefice htoniene⁵², precum și cu sesizarea lentei „metamorfозări” a textelor imprecatorii ale „tăblițelor de blestem” pînă la formulările blinde și imploratoare ale „adjurațiilor” paleocreștine⁵³, justifică legătura intimă — am zice „ne”- sau „paraoficială” — între aceste ciudate produse epigrafice și dreptul criminalistic și mortuar (*Criminalrecht und Grabrecht*), lucru sesizat de Lasaulx, Danz, Zumpt, Mommsen, Huvelin, Radermacher⁵⁴ și, mai nou, de E. Ziebarth⁵⁵.

Revenind la cele spuse mai sus, ni se pare deci evident că expresia „Să stea deasupra capului Iuliei Surilla” e, în plăcuța de la Dierna, un rar — poate unic — și fericit caz de *atestare epigrafică* a unui fenomen cunoscut pînă acum numai din observații arheologice: anume că „plăcuțele de blestem” (ori, măcar, majoritatea lor!) erau menite a întovărăși în pămînt un cadavru, fixate fiind deasupra capului acestuia.

Nu ne putem pronunța asupra faptului — și nici alții n-au făcut-o — dacă cel într-al cărui mormînt se depunea o *defixionis tabella* era implicat întotdeauna (*ca parte „lezată”*) în acțiunea de „blestemare” a altuia (sau a altora), persoane ce au dăunat celui îngropat (eventual provocîndu-i chiar *moartea*!) ori, pur și simplu, mortul era doar un *medium* considerat propice a transmite conținutul blestemului către spiritele malefice din „lumea cealaltă”, fără a fi obligatoriu ca el să aibă o contingentă directă cu cel împotriva căruia era proferat „blestemul”.

În cazul ce-l discutăm socotim însă a putea întrezări o legătură cauzală între cele două personaje: Iulia Surilla și Aelius Firmus cel „blestemat”. Paralelismul de procedură magică cu care s-a operat asupra primei litere a celor două cognomina („înteparea”, „damnarea” lui F din Firmus, respectiv gravarea unei „cruci” lingă S din Surilla) ne îndeamnă să conchidem că Firmus se făcuse vinovat — ori era considerat vinovat — de încetarea din viață a Surillei.

Sîntem conștienți că a vedea în Iulia Surilla o *creștină* (mai exact, o *gnostico-creștină*) în a doua jumătate a secolului II ori pe la începutul secolului III — datare impusă pentru

⁵⁰ REG, LXXI, 1958, p. 186, nr. 40 și p. 345—346, nr. 518.

⁵¹ Exemple în acest sens: R. Wuensch, *op. cit.*, p. X, XV—XVII (*CIL*, VIII, 12508, 12509, 12510, 12511), XXV—XXVI (*CIL*, VIII, 12504—12507) — toate de la Carthagina; XV (*CIG*, III, 5858 b) — Cumae; XVII și XXVI — Hadrumetum; XXVI (*CIL*, VIII, 19523) — Constantinae; XXVII (Roma, Via Appia, mormînt de incineratie!) ; XXV (*CIL*, I, 818 = VI, 140) — Roma; XXV (*CIL*, III, 11882) — Brigantium, în Noricum; XXVII (*CIL*, X, 511) — Salerno; XXVII (*CIL*, X, 3824) — S. Maria di Capua; XXVII (*CIL*, X, 8214) — Cumae; XXVII (*CIL*, X, 8249) — Minturnae etc.

⁵² Vezi E. Wuensch, *op. cit.*, p. XX—XXI.

⁵³ În acest sens: *DACL*, I, 1, 1924, col. 533—535.

⁵⁴ Discuția și literatura în *RE*, Suppl. IV, col. 454—456.

⁵⁵ *Neue Verfluchungstafeln aus Altika, Boiotien und Euboia*, în *S.-Ber. Akad. Berl., Phil.-Hist. Kl.*, XXXIII, 1934. Vezi și *DA*, II, 1, 1892, p. 113—119, s.v. *Devotio*.

plăcuță din pricina deplinelor analogii de grafie a textului ei latinesc cu scrierea tablelor cerate⁵⁶ — este o supoziție hazardată, deși, ca atare, nimeni n-a negat posibilitatea ca mici comunități ori indivizi izolați gnostico-paleocreștini să fi existat la acea dată în Dacia⁵⁷. A considera însă că în „cîmpul” III al plăcuței transpare un caz de ucidere (crucificare?) a unei creștine, vinovat fiind (ca delator, ca executant al supliciului?) romanul Aelius Firmus, rămîne o presupunere pur conjecturală.

Mai puțin improbabilă ni s-ar părea ipoteza ca semnul cu pricina să sugereze doar felul morții de care a avut parte Surilla — anume *crucificarea*. Ca părtașă a unei comunități gnostice ori iudeo-gnostice, supliciul i s-a putut aplica în cursul căreiva dintre persecuțiile ce s-au ținut lanț între domnia lui Hadrianus și, să zicem, Caracalla — pentru a rămîne la o datare cerută de *ductus*-ul scrierii „cîmpului” III — persecuții ce au afectat aproape în egală măsură pe creștini, gnostici și iudei⁵⁸.

Reținem deci, ca relativ clarificată, următoarea situație: Iulia Surilla a murit (crucificată probabil), iar de moartea ei este considerat a fi vinovat Aelius Firmus, cel „damnat”, cel pe care era chemat a-l tulbura, a-l neliniști, „demonul spurcăciunii”.

Fără îndoială, „comanditarul” plăcuței de blestem trebuia să fi fost o persoană apropiată Iuliei Surilla, poate tatăl, soțul, fratele acesteia. Deoarece forma în care plăcuța ni se prezintă trădează pe cineva cunoscător al limbii și scrierii grecești și latine și versat, totodată, în înfăptuirea „ritualului magic” care să-i asigure eficacitatea, credem a nu ne înșela văzînd în *executantul* ca atare al tabletei de aur pe un *grammateus* al comunității gnostice (mai exact: iudeo-greco-gnostice) de la Dierna. De altfel, știut este că, în cadrul comunității, *grammateus* designează, adeseori, pe „secretarul” acesteia, cel ce redactează textele diverselor *phylactere* și — în general — pe un om învățat, știutor de carte⁵⁹, la un moment dat ajungîndu-se chiar ca sensul cuvintelor γραμματεὺς și *rabbi* să se confunde.⁶⁰

Pe drept cuvînt ne putem întreba — date fiind condițiile arheologice în care a apărut plăcuța — dacă ea a ajuns, efectiv, să și fie depusă în mormîntul Iuliei Surilla ori fusese numai confectionată și „investită” cu puteri „magice”, urmînd a fi așezată „deasupra capului” defunctei? Personal inclinăm spre concluzia că placheta de aur a fost aflată în *poziție secundară*, întrucît aspectul *tîrziu* al restului materialului (în special ceramică) din „atelierul” în care s-a găsit pledează pentru un *decalaj cronologic* între obiectul ce-l discutăm și mediul din care provine.

Ni se pare a putea sesiza o deosebire de „concepție a execuției” între „cîmpurile” I—II și „cîmpul” III al inscripției. Primele două, constituind — cum arătăm — „preambulul” lamentator-invocator al actului magic, divaghează în formulări „teosofice” și consemnări grafice criptate, iar limba lor de redactare, deși e greaca, o constatăm literalmente „îmbibată” de concepte din care transpare o *forma mentis* tipic semito-gnostică.

Oarecum în opoziție cu ele, „cîmpul” III, redactat în latinește (căci împotriva unui roman, a lui Aelius Firmus, trebuia să acționeze „blestemul”),¹ se prezintă clar, aproape sec, purtînd un text a cărui conciziune pare a fi transpunerea în „registru magic” a două paragrafe de lege: a) ce să i se întîmple „damnatului” Aelius Firmus; b) care este destinația obiectului, cum adică să fie folosită plăcuța.

⁵⁶ Pentru datările acestora din urmă: *supra*, n. 35. Vezi și H. Daicoviciu—I. Piso, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 163.

⁵⁷ Ultima trecere în revistă a discuției: N. Vlassa, în *ActaMN*, XIII, 1976, p. 215 sqq.

⁵⁸ Discuțiile în *DACL*, XIV, 1, 1939, s.v. *Persécutions*, mai cu seamă col. 556—566.

⁵⁹ Vezi *DACL*, VIII, 1, 1928, col. 138—139.

⁶⁰ *Ibidem*, col. 238. Vezi și R. Egger, *Von Römern, Juden, Christen und Barbaren*, în *ÖAW*, *Philosoph.-Hist. Klasse, Sitzungsberichte*, vol. 247, Abhandlung 3, Viena, 1965.

Se mai ridică o ultimă întrebare: de ce a fost nevoie ca „plăcuța de blestem” să fie confecționată din *aur*, și nu din plumb, metal pe care se știe că sînt gravate textele copleșitoarei majorități a acestei categorii de piese epigrafice? Explicația rezidă, fără îndoială, în respectarea unor *corelări magice*, de care am mai avut ocazia să ne ocupăm⁶¹. O *defixionis tabella* care, oarecum „prin definiție”, invocă întotdeauna spirite răufăcătoare cere, implicit, un *support talismanic* adecvat. Or, în întreaga istorie a magiei antice (și mai cu seamă în cea semito-greco-alexandrină, gnostică și paleocreștină) plumbul a fost considerat, prin excelență, un *metal malefic*, stînd sub semnul lui Saturn și Marte⁶².

Numai că pe plăcuța de care ne ocupăm, înainte de pomenirea „demonului spurcăciunii”, a fost invocată — sub ipostaze-denumiri diverse — zeitatea supremă Yahve — Iao. În conformitate cu aceleași prescripții magice, așezarea întregii operații oculte sub „semnul” invocării (triple!) a lui Yahve cerea, în mod imperios, ca numirile „Domnului-Dumnezeu” să apară pe suportul talismanic ce-i era hărăzit: *aurul*⁶³.

*

Analiza „plăcuței de blestem” ne duce spre aceleași concluzii ce rezultaseră și la publicarea primei plachete magice, gnostice, apărute la Dierna. Vedem în ea o manifestare epigrafică ce ne permite pătrunderea în ciudata și misterioasa lume a credințelor și superstițiilor din cadrul comunității iudeo-gnostice stabilite în acest oraș al Daciei. Particularitățile puse în evidență ne întăresc în convingerea că respectiva comunitate se înjghebase din elemente provenind, cu precădere, din Egiptul roman. Textul plăcuței — în parte grecesc, în parte latinesc — mărește numărul de inscripții în limba greacă, precum și al aceloră în latină cursivă de pe cuprinsul Daciei. În sfîrșit, nu sînt neglijabile nici observațiile și concluziile de ordin epigrafic și paleografic, lingvistic și onomastic și — în ultimă instanță — de ordin social și economic pe care le permite.

N. VLASSA

EIN WEITERES GNOTISCHES GOLDTÄFELCHEN AUS DIERNA

(Zusammenfassung)

Eines der wichtigsten Fundstücke aus der Ausgrabungskampagne von 1968 in Dierna (Orșova) ist ein Goldtäfelchen, das in Schnitt J/1938 im Hofe des ehemaligen „St. Plavăț“-Gymnasiums entdeckt wurde.

Das rechteckige Plättchen hat leicht abgerundete Ecken, mißt 7,1 × 2,4 cm und wurde aus einer 0,2 mm starken Folie reinen (24 #) Goldes ausgeschnitten. Es war zu einem Röllchen geformt, welches von den Ausgräbern aufgerollt wurde.

Das Stück gehört in die Kategorie der magischen gnostischen Täfelchen; ein Fundstück gleicher Art, ebenfalls aus Dierna, wurde vor nicht langer Zeit veröffentlicht (*ActaMN*, XI, 1974, S. 125—141).

Die besondere Bedeutung des neuen Fundes liegt in dem auf das Täfelchen gravierten Text, der es in die Kategorie der Fluchtafeln (*defixionum tabellae*) verweist. Die Inschrift — Gegenstand einer ausführlichen epigraphisch-paläographischen, linguistischen und historischen Untersuchung — ist auf drei „Felder” aufgeteilt, die beiden ersten in griechischer, das letzte in lateinischer Sprache.

⁶¹ Vezi *ActaMN*, XI, 1974, p. 133—134.

⁶² *Ibidem*, cu bibliografia citată. Vezi și *DACL*, XIV, 1, 1939, col. 1191—1222, s.v. *Plomb*.

⁶³ *ActaMN*, XI, 1974, p. 133—134, n. 73—79.

Hier der Gesamttext des Fluchtäfelchens von Dierna :

Ω Ι(-)	θεοι	Demon im(m)unditi(a)e
ύύύύ	ὕψ(ιστοι)	te agite(t) Aeli Fir(-)
ιύ 'Αδ(ω)να(ι)	»	me (.) Ste(t) supra caput
θεός		Iuliae Surillae
»		»

dazu die Übersetzung :

„Oh ! A(-)	Götter	„Der Dämon des Unflats
i-ai-ai !	Hohe !"	beunruhige dich, oh Aelius Fir-
Weh ! Herr,		mus. Er stehe über dem Haupte
Gott !		der Julia Surilla (")

Die beiden ersten Felder können als klagend-anrufende „Präambel“ des magischen „Racheakts“, der eben den Beweggrund für die Anfertigung des „Fluchtäfelchens“ abgab, angesehen werden. Bedeutsam ist auch der Umstand, daß der Buchstabe *F* aus Firmus mit der Nadel „eingestochen“ war (*defixio*), während neben dem *S* aus Surilla ein Kreuzchen eingraviert ist.

Im ganzen kann das Goldtäfelchen als typisch für den im semitisch-gnostischen Milieu verbreiten Glauben und Aberglauben der in Dierna ansässigen Gemeinschaft von Orientalen angesehen werden.